

**Apie lietuvių charakterį
ir kalbėsenos savitumą**

1. Lietuviškumas – mitas ar tikrovė?
2. Tautinio charakterio (stereo)tipai.
3. Lietuvis kaimyninių tautų akimis.
4. Keli būdingesni lietuvių bruožai, jų atspindys kalbėsenoje (tekstuose).
 - 4.1. Lyriškumas.
 - 4.2. Santūrumas.
 - 4.3. Humoras.
 - 4.4. Sėslumas.
 - 4.5. Tradicinių vertybių puoselėjimas.

1. Lietuviškumas – mitas ar tikrovė?

„Visi žinome, kad nieko unikaliai lietuviško istorikai kol kas nesurado ir kad ieškoti neverta <...>. Nacijos mitas nenori susitaikyti su tuo, kad jis paseno <...> (<...> „lietuviškumą“ atmetame ne todėl, kad ne tik neįmanoma nustatyti, ką jis reiškia, bet ir nepageidautina, kad ateityje „lietuviškumo“ samprata ideologų rankose įgytų apibrėžtą turinį). Dar kartą klaustina ne „yra ar nėra lietuviškumas“, bet ar reikia apie jį kalbėti, ar mums tikrai reikalingas šitas mitas (jei taip, tai kodėl) – o gal geriau apsieikime be jo?“ Nida Vasiliauskaitė. Eurofobija ir tautinės tapatybės mistika: ar galime prarasti tai, ko neturime? (Šiaurės Atėnai, 2006 05 20)

„[G]lobaliame pasaulyje tautos vaidmuo išlieka, <...> pažangesnės tautos yra tos, kurios siekia savitarpio sankalbos, gražiai mėgina apsikeisti visai žmonijai bendrais laimėjimais. Mūsų protėvių kultūra <...> sukūrė gyvybingą sistemą, leidžiančią žmogui ir bendruomenei nušlifuoti atrastas vertybes, darniai įsilieti į bendrą gyvenimo ritmą <...>. Išmintingai gyventi tarp kitų sutariant – tokia būtų to kodo žymė. <..>. Kas dar tokį daugiaprasmišką fenomeną kaip sutartinė yra sukūrę? <...> Tėvynė ir valstybė reikalinga tam, kam ir buvo sukurta: konsoliduoti savo tautos gyvybę ir ją ginti.“ Daiva Tamošaitytė. Kam reikalinga Tėvynė? (Vakarų ekspresas, 2014 05 02)

- „Prancūzas, toks tautinis tipas, pasauliui yra jau pažįstamas vaizdinys. Anglas, vokietis, rusas, italas, gruzinas – tai vis pasauliui jau suprantami vaizdiniai. Tačiau ištari žodį „lietuvis“ – ir pasaulis ne kažin ką išvysta, nebent šmėsteli migloj Čiurlionio paveikslas, Sausio kraujas, į krepšį krintantis kamuolys ar bulvė.“ (Petras Dirgėla. – *Valstiečių laikraštis*, 1997 10 28)

Iš šiuolaikinės etnolingvistikos. Aloyzas Gudavičius (2009): „Kalbos vienetų reikšmės, ypač jų aksiologinis aspektas, semantiniai kitimai, įprastų šnekos aktų dėsningumai yra daug patikimesnis dalykas tautos psichologijos ypatybėms patvirtinti negu spekuliatyvūs tvirtinimai, dažnai tiesiogiai susiję su ideologiniais, politiniais ir kitokiais vertintojų interesais“.

Birutė Jasiūnaitė (2010): „Kalboje įvairiais pavidalais reiškiasi ją vartojančios visuomenės individualumas, kurį etnolingvistui rūpi atskleisti ir paaiškinti“.

2. Tautinio charakterio (stereo)tipai

Stereotipas – visuomenės sąmonėje funkcionuojantis suprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors objekto vaizdinys.

(Tautiniai) žmogaus tipai esti klasifikuojami taip: archeologinis (antropologinis, biologinis), psichinis (emocinis ar vitalinis, racionalus ar intuityvus, ekstravertas ar intravertas), dvasinis (eina iš požiūrio į gyvenimą, Dievą, žmogų, gamtą; tai kalbà, literatūra, menas, mokslas, papročiai...).

3. Lietuvis kaimyninių tautų akimis

Latvių tautosakoje lietuvis neturtingas, tingus, plepus, kvailas, mažaraštis. Rašytojų, dailininkų žodžiais: lietuviai jausmingesni, švelnesni, džiugesni [už latvius], kalbesni, atviresni, meniškos prigimties.

Lenkų požiūris: lietuvis yra liūdnas, uždaras, užsispyręs, kerštingas; turi stiprų mitologizavimo poreikį.

Senuosiuose **rusų** šaltiniuose lietuviai užsispyrę, karingi, žiaurūs; romantinėje rusų literatūroje – laukiniai, barbarai, beveik ne žmonės.

Lermontovas: lietuviams būdingas veržimasis į laisvę, tyra dvasia, grakštumas.

Roza Glinterščik (1988): lietuviai (mokiniai) „linkę į poeziją, pripažįsta harmoniją, turi ypatingo, labai patrauklaus lietuviško humoro-ironijos jausmą. Man patinka samprotavimų santūrumas ir gilumas minties, kuri dažnai tampa simboliu (vadinamasis „Pabaltijo simbolizmas“). Man patinka lietuvių dvasios lyrinis pradas ir net sentimentalumas“.

4. Keli **būdingesni lietuvis bruožai**, jų atspindys kalbėsenoje (tekstuose):

- 1) lyriškumas, 2) santūrumas, 3) humoras,
- 4) sąslumas, 5) tradicinių vertybių puoselėjimas.

4.1. Lyriškumas

Tėvelio sodas ištisai žieduos. (Antanas Miškinis, iš „Psalmių“)

Esi miniatiūrinis amžių žaislelis

Ant demonų delno – lietuvis vargšelis.

(Sigitas Geda, iš „Giesmės apie mirties Demonus“)

Polinkis į graudumą, liūdesio dominantė

„Elegiškas graudumas, išpuoselėtas Rytų Aukštaitijos dainų <...>, A. Baranauskui buvo ideali lietuviško lyrizmo norma, jo išreikšta tokia poetinė formulė: „Per ašaras graži man Lietuva“.“
(Vytautas Kubilius, 1985; cit. eilutė iš „Kelionės Petaburkan“, 1858–1859: *par ašaras...*)

Kokia graži pro ašaras, / kokia graži tėvynė.
(Salomėja Nėris, 1944)

„Patys gražiausi, patys šviesiausi Biliūno kūriniai parašyti tada, kai jis jau tikrai žinojo mirsiąs. Argi kur nors jis puola į pesimizmą, argi jo kūryba nešviečia į mūsų sielos akis kaip skaidrus miško šaltinis? Ar jis kur tyčia mus graudena? Ir jeigu mes visi verkėme, skaitydami jo „Kliudžiau“, „Brisiaus galą“ arba „Liūdną pasaką“, tai vien tik iš gražumo, vien tik iš gražumo, sakau, nes liūdesys taip pat gali būti ir gražus, ir skaidrus, ir taurinantis.“ (Romualdas Granauskas, iš esė „Baltas liūdesio balandis“, 1979)

„Ne viena proga su tam tikru pasididžiavimu prisimenam, jog lietuvių tautos esama nepaprastai lyriškos <...>. Lyriką suprantame kaip itin tyrą kūrybą, kurioje visu platumu ir gilumu išsilieja į manų košę panaši ‚dūšià‘<...>. [U]žmirštama pati lyrikos definicija, kuri aiškiai ir pabrėžtinai sako, jog lyrika yra siaurai asmeniško savo egoistinio pasaulio sklaida“. (Algimantas Mackus, 1957)

4.2. Santūrumas

„Lietuvį tarp kitų fotografo akiai lengviausia atpažinti iš drovumo ir santūrumo. Sukaustyta laikysena, nedrąsus žvilgsnis, užgniaužta, sutramdyta emocija. Žvilgsnyje – būtinai – smalsumas. Lūpų linijoje – begalinė kantrybė ir nepalaužiamas atkaklumas. Veide kažkokiu būdu dar turi matytis nuolatinės vidinės kovos pėdsakai.“ (Algimantas Aleksandravičius. – *Respublika*, 2014 08 1–7)

Nesitvardymas, atlapumas paprastai vertinamas neigiamai.

DLKŽ: *sántūra* ‘susivaldymas, tvardymasis, savitvarda’: Žmogus be sántūros niekam vertas.

Tu buvai bailyς. / Tu buvai kvailyς, / Atlapas keliaudamas žeme. (Jonas Strielkūnas)

Santūrumas yra lietuvių ***lyrizmo savitumas***:

„Lietuvių dainose neišgyvenama aštresnio konflikto, jos santūrios ir tylios“ (Donatas Sauka, 1970)

„Iš liaudies dainų einanti mūsų tautos poetinė tradicija“ moko „poetinio tramdymosi“ (Vytautas Skripka. – *Literatūra ir menas*, 1987 10 03)

„Lietuviškajam lyrizmui nėra būdingas aistringas jausmų rodymas“ (Jūratė Sprindytė, 1989)

Apie Vandos Juknaitės romaną „Šermenys“
(1990):

„Stebėtinas susitvardymas, jokio verkšlenimo
aprašant ligas, mirtis, nelaimes.“ (Elena Tervidyte,
1991)

Pati rašytoja (1991): „Man juokingi gražūs
sakiniai, bet vieną pasakysiu: mes galėtume
duoti pasauliui sutramdžiusią skausmą, visa
pilnybe atsiveriančią sielą“.

4.3. Humoras

Juoko poetikos įvairovė:

(1) Autobusų stoties aikštelėje moteriškė klausia vairuotoją: „Ar greitai važiuos autobusas?“ Tas: „Iš pradžių pamažu, o paskui jau greitai.“ (1980)

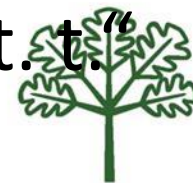
(2) *Davė Dievas dantis, duos ir j dantis* (Stasys Stacevičius)

(3) *Kurios valstybės pavadinime yra įvardintas kiekvienas jos pilietis? / Lie-tu-va.* (Romualdas Granauskas)

(4) *Šiandien skambinsiu Steponavičiui ir pasiūlysiu klausimą „Tūkstantmečio vaikams“: kas parašė „Tautišką giesmę“? a) Maironis, b) Janonis, c) Sabonis.* (Granauskas, 2012)

(5) Išgirdęs apie pasaulio pabaigą, Rolandas Kazlas (2012) sakė pirkęs „literatūrą apie majus, bitę Mają, žvakes, cukrų, žibalą, miltus, druską, benzina, vaistus, čiužinius, generatorius, akumuliatorius, respiratorius, meškeres, kirvius, cementą ir t.t.“

(6) *Bilijonas* [pravardė] turi *ramią ir supratingą*
žmoną, truputį vaikų (Stasys Stacevičius, 2010)

(7) Priklausau *Rašytojų sąjungai, bet ne kasdien.*
(Liutauras Degėsys, 2007)

(8) „Poetas Vidas Marcinkevičius sakydavo:
„Nemanyk, kad tu vienas durnas, kitas galbūt
irgi.““ (Romualdas Granauskas, 2013)

Iš tautosakos humoro:

(1) – *Atsiprašau, užlipau ant kojos!*

– *Gera, kad ne ant liežuvio!*

(2) *Svečiui nebuveliui sūrio supuvėlio.*

(3) *Žemaičiai sako, kad žmogus ir iš medžio
iškritęs pasils.*

(4) *Kam reikalinga galva? Kad į pilvą lapų
neprikristų.*

Iš šiandieninės tautosakos:

Pavargę nuo užsitęsusios žiemos lietuviai šį pavasarį juokavo:

Išgyvenk tris žiemos mėnesius ir gauk dovanų ketvirtą!

Peržiemojom žiemą, peržiemosim ir pavasarij!

Gera žinia: per Jonines snigs tikrai mažiau!

(Gimtoji kalba, 2013 4 33)

Iš individualiosios humoristikos:

„Europos taksistai kvailesni kaip mūsiškiai. Pasakai lietuvis esąs, o taksistas:

- Sabonis!
- Maironis! – atkertu.
- Sabonis!
- Jakavonis ir Pavilonis!
- Sabonis! Sabonis!“ (Juozas Erlickas, „Svarbiausi dalykai, kuriuos regėjau Europoje“)

Iš privataus juokavimo:

(1) Studentė: „Ar taisyklingiau lietuviškai sakyti *žvaigždės danguje*, ar *ant dangaus*?“. Profesorius Pranas Skardžius: „Jums, panele, geriau ant antpečių“.

(2) *Vaikai pakankamai dideli, vyras apspardytas...*
(Gražina Bigelytė)

(3) „Kartą po egzaminų sesijos visas kursas buvome sutarę susitikti <...>. Tą dieną lijo lietus. Po dienos kitos sutiktas Vladas [Šimkus] skundėsi: „Tai va, susirinkau tik aš vienas...“
(Gražina Mareckaitė)

Iš viešojo humoro:

Iš 2016 m. spalio 28 d. prie Vyriausybės rūmų (Vinco Kudirkos aikštėje) surengto humanitarinių mokslų darbuotojų piketo plakatų:

„Moki žodį – nerandi euro“, „Lietuvoje – išpardavimas: mokslininkas už pusę kainos“.

Plg. anekdotą: „Amerikoje mokslininkai dirba, jeigu moka gerai. / Šių dienų Lietuvoje mokslininkai irgi dirba. Jeigu moka – gerai.“ (*Sveiks, tik nebegyvs*, 2005, 22)

4.4. Sėslumas

Liaudiškas aforizmas: *Kur mus padeda gyvenimas, ten ir tupim.*

(Bet – liaudies dainoje:
*Kur nueisiu, ten namai,
Kur atgulsiu, ten kapai.)*

Vladas Braziūnas (2013) į klausimą *Kur norėtumėte gyventi?*: „Lietuvoje, geriausia – savo Pasvalio krašte <...>. Svarbiausia, kad basas po savo kiemą. Man tinka Miłoszo žodžiai apie sėslumą kaip „įgimtą dalyką“. <...> atrodo, kad ne Lietuvoje tegalėčiau tik pagyventi, ne gyventi. Matyt, būsiu <...> dar sėslumo epochos <...>, štai akyse – per vieno gyvenimo mirksnį – galutinai besibaigiančios.“

Medžio įvaizdis:

Medis, kitaip negu žmogus, gali „plėšriai įsiverpti į tėviškės molį“ (Marius Katiliškis).

Iš Vandos Juknaitės romano „Šermenys“:

Tėvas <...> atsisėda užstalėje, pastato sulos puodynėlę, užsidengia rankomis veidą ir staiga raudodamas trenkia abiem kumščiais į stalą:

– Pririštas prie šitų medžių kaip šuva!

– *Aš Vytauto ir klausiu: ar tu ten, vaikelį, svetimam krašte, Lietuvos nepasiilgsti? O jis sako: aš pražilau, mama, apie Lietuvą begalvodamas. (Vanda Juknaitė, Šermenys, 1990, 66)*

Grįžimo motyvas:

*Apgaulingieji toliai mus buvo išvogę, / Bet pro
svyrančius beržus mes grįšim į gimtinę pastogę.
(Putinas)*

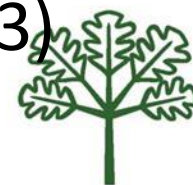
*Mes, klajūnai, grįžome namolei. (Kazys
Bradūnas).*

4.5. Tradicinių vertybių puoselėjimas

Religiniai įvaizdžiai. Vincas Kudirka: Kaip angels sargas
mane ramina; visi sviete lygūs yr ponai, / Nes
visuos lygiai Kristus gyvena.

Eduardas Mieželaitis: *Lietuvoje man ir skaudu, ir*
gera... / Rūpintojėlis brenda per marias, / Kurios
rugių akuotais graudžiai šnara / Sveikamarijas –
kryžių žemės arijas... (eil. „Rugių litanija“, 1973)

Justinas Marcinkevičius „Devynių brolių“
poemoje (rašyta 1969–1972) pokario situacijai
atspindėti pasitelkia trijų karalių įvaizdį (*Į Kalėdų
žvaigždę / ėjo trys karaliai*),
poemoje „Kraujas ir pelenai“ (1960) perteikia
krikščioniškąjį sveikinimosi bei palinkėjimo
etiketą (– *Padėkdie tamistai, Dauny!* / – *Dėkoju
Viešpačiui, Dzidoriau!*).

Kalokagatija:

„Lietuvio dainininko aukštą estetinį jausmą atitinka vidujis taurus moralumas. <...> Motulė sūneliui lopšy dainuoja: „Auk didutis, būk g e r u t i s!“ <...> Lietuvis liaudies dainininkas savo dainose tarytum sąmoningai gyvendina tajį idealą, kurį senieji graikai apibūdino prašmatnia formule: k a l o s k a i a g a t h o s – g r a ž u i r g e r a. “ (Balys Sruoga, 1949)

Moralumo vieta meninėje kūryboje:

Juozas Grušas (1984): „Mano kūrybos dugne – etiniai pagrindai. Siekiu ne moralizavimo, pamokymų, bet skatinu suvokti dorovinę vertybę kaip sąlygą, be kurios atskiras žmogus negali egzistuoti. <...>. Be etinio prado menas kaip kategorija prilygsta gražiai blevyzgai.“

Saulius Tomas Kondrotas (1984):

„Keiksmožodžių, žargono, slengo nėra mūsų literatūroje ne todėl, kad tų reiškinių nėra liaudyje, o todėl, kad rašytojai jaučiasi dorovės mokytojais, mentoriais, o kalbininkai, nustatinėjantys normas, kupini moralizuojančių prietarų <...>. Mes turim moralizuotojų dvasią, todėl turim ir moralizuotojų kalbą.“

Kalbiniai doros pavidalai liaudies dainose apie meilę *versus erotinis atviravimas:*

Mokytojas lituanistes ypač papiktino šios Sigito Gedos „Birūtos“ frazės: *mergelė / paleistuvavusi / rituališkai / su visais / senaisiais / žemaičių / dievais; Keistutis paėmė ją vandenį Palangoj; O Trakuos pradėjo iš jos byrėti kunigaikščiai.*

(Žr. *Literatūra ir menas*, 1988 01 23)

Tradicinė kalbinė dorovė:

„Įvairios apeigos, sakralizuotos gyvenimo situacijos apsaugodavo aukštuosius kalbos lygmenis. Yra gana stiprus žemutinis, vulgarusis kalbos klodas, bet viršaus su apačia niekas nepainiojo: buvo vieta ir išsikeikti. Ne vietoj pasakytas žodis galėjo būti laikomas nedorovingu elgesiu – taip veikė kalbinė dorovė.“ (Marcelijus Martinaitis, 1991)

„Pagarba moteriai ir motinai yra baltų kultūros bruožas. <...> Senoji lietuvių tautos daina, moterų išdainuota, motinai – motinėlei – močiutei yra atidavusi pačius gražiausius žodžius.“ (Viktorija Daujotytė, 1990)

Vytautas Skripka: *gra / žes / nio / neteko / regėti
man nieko už / besimeldžiančių moterį*

(Cit. iš *Literatūra ir menas*, 2008 02 01)

Darbas ir dora:

„[L]ietuviškas esmas su daiktu yra darbas.
Kaimas, moteris, darbas – štai kokie yra
lietuviško epinio esmo čiadabar esančiame
posaulyje pamatiniai sandai.“

(Arvydas Šliogeris, 1997)

Vincui Kudirkai darbas ir dora yra greta: *Tegul tavo
vaikai eina vien takais dorybės, / Tegul dirba ant naudos
tau ir žmonių gėrybės.*

